

dernizminin Şii-Sünnî yakınlaşmasına vesile olduğunu tesbit ederek bu iki kesim arasında barış imkânını araştıran İnâyet'e göre Sünnîler idealizme, Şiîler de realizme yöneldikçe yakınlaşma imkânları artacaktır. Sünnî ve Şiî çevrelerindeki çağdaş eğilimler, farklı geçmişler fikrini yavaş yavaş ortak geleceğe ümidine dönüştüren entelektüel bir uyuma yol açmaktadır.

Çağdaş müslüman ülkelerde milliyetçilik ve sosyalizm taraftarı fikirlerin yeşerdiği ortamı da değerlendiren İnâyet, milliyetçiliğin esas itibariyle İslâmiyet'le çeliştiğini belirterek bu ideolojinin müslüman toplumlarda Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle başladığını vurgular. Sosyalizmin eşitlikçi ve antiemperyalist iddialarının bazı müslüman lider, düşünür ve gençlere uzun bir süre ilginç gelmesinin anlaşılabilir olduğunu ima eden İnâyet, bu ideolojinin içinde doğduğu Batı dünyasına has şartların İslâm dünyasına uymadığını ve sosyalizmin müslüman kitleleri harekete geçirecek bir terminolojiye sahip bulunmadığını belirtmektedir.

İnâyet, İslâm ve demokrasi hakkındaki değerlendirmesinde her din gibi İslâmiyet'in de değişmez ve sorgulanamaz bir inanç sistemine dayandığını, demokrasinin dinin temel ilke ve başlıca kutsallarını da tartışma konusu yapabileme hürriyeti olarak tanımlanması durumunda İslâm'a bir meydan okuma olarak algılanacağı ileri sürmektedir. Ancak demokrasi kavramıyla diktatörlük karşıtı bir yönetim biçimi kastediliyorsa İslâm demokrasisiyle uyumaktadır. Zira İslâm'da bir kişinin yahut bir grup insanın keyfi ve indî yönetimine yer yoktur. Bu çerçevede İnâyet, İslâmî yönetim şeklinin bir teokrasi değil bir nomokrasi (hukuk rejimi) olduğunu ileri süren fikirlerle dikkat çekmekte, fakat İslâm'da hukukun kutsal vahiyle olan ilişkisinin bu ayırımın değerini tartışılır kıldığını vurgulamaktadır.

Eserleri. A) Telif Eserleri. *Bünyâd-ı Felsefe-yi Siyâsî der Ğarb* ([*ez Herâklit tâ Hâbs*], Tahran 1349 hş./1970, 1351 hş./1972); *İslâm ü Sosyalizm der Mısr ve Sehl Güttâr-ı Diğer* (Tahran 1350 hş./1971); *Cihân ez Hüd Bigâne Mecmû'ayı Makâlât* (Tahran 1351 hş./1972); *Şeş Güttâr der Bâre-yi Dîn ü Câmî'a* (Tahran 1352 hş./1973); *Seyrî der Endîşe-yi Siyâsî-yi Arab: ez Hamle-i Napole'un be Mısr tâ Ceng-i Cihânî-yi Devvum* (Tahran 1356 hş./1977, 1358 hş./1979; T trc. Hicabi Kırlangıç, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri* [İstanbul 1991]); *Modern Is-*

lamic Political Thought: The Response of the Shi'i and Sunni Muslims to the Twentieth Century (London 1982; eserin Far. tercümelemi: *Tefekkür-i Novîn-i Siyâsî-yi İslâm* [trc. Ebû Tâlib Sâremî], Tahran 1362 hş./1983; *Endîşe-i Siyâsî der İslâm-ı Mu'âşır* [trc. Bahâüddin Hürremşâhî], Tahran 1362 hş./1984; Ar. trc. Şetâ – İbrâhim ed-Desûki, *el-Fikrû's-siyâsî el-İslâmî el-mu'âşır* [Kahire 1982]; T trc. Yusuf Ziya [Cömert], *Çağdaş İslâmî Siyasi Düşünce*, İstanbul 1988).

B) Tercümelemi. *Se Dâstân-ı İntikâm-ı Mu'cize-i Âsyâ* (Tahran 1333 hş.; G. Bernard Shaw, J. London ve Guy de Maupasant'dan seçtiği üç hikâyeye); *Se Âhengsâz* (Tahran 1334 hş., Romain Roland'ın *Les musiciens d'aujourd'hui ve Les musiciens d'autrefois* adlı kitaplarından yaptığı seçmelerin tercümesine bir terminoloji eklemiştir); *Kayser u Mesîh* (Tahran 1341 hş., Will Durant'ın *The Story of Civilization* adlı eserinin Caeser and Christ başlıklı III. cildinin çevirisi); *Felsefe-i Hegel* (Tahran 1348 hş. [W. T. Stace, *The Philosophy of Hegel*]); *Âkl der Târîh* (Tahran, ts. [Hegel, *Phénoménologie des geistes*]); *Târîh-i Tabî'î-yi Dîn* (Tahran 1348 hş. [David Hume, *The Natural History of Religion*]); *Siyâset* (Tahran 1349 hş. [Aristo, *Political*]); *Levi Estraus* (Tahran 1350 hş. [Edmund Leach, *Levi-Straus*]); *Mârkûzeh* (Tahran 1352 hş. [Alasdair MacIntyre, *Marcuse*]). Hamîd İnâyet ayrıca çeşitli dergilerde çok sayıda Farsça ve İngilizce ilmî makale yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamîd İnâyet, *Modern Islamic Political Thought*, London 1982, s. 11-12, 24, 51, 112, 117, 125-126, 128-129, 134-135, 159, 163, 194; a.mlf., *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri* (trc. Hicabi Kırlangıç), İstanbul 1991, s. 10-13, 25, 33-34, 170-171, 179-180, 243-244, 266, 273-276, 280-281; Mehrzad Boroujerdi, *Iranian Intellectuals and the West The Tormented Triumph of Nativism*, New York 1996, s. 140-147; "Dergüzeşt-i Doktor Hamîd İnâyet", *Neşr-i Dâniş*, II/5, Tahran 1361 hş./1982, s. 74; "Hamîd Enayat", *The Times*, London 3.VIII.1982, s. 10; İrc Efsâr, "Yâdi ez Hamîd İnâyet", *Âyende*, VIII/6, Tahran 1361 hş./1982, s. 305-307; Cevâd Şeyhülislâmî, "Be Yâd-ı Hamîd İnâyet", a.e., VIII/7 (1361 hş./1982), s. 375-386; Kerîm İmâmî, "Sühânî-yi Diğer der Sûg-i Hamîd İnâyet", a.e., VIII/10 (1361 hş./1983), s. 657-661; Mahmûd İnâyet, "Birâderem Hamîd", a.e., VIII/11 (1361 hş./1983), s. 744-751; M. Kerîm İsrâk, "Hamîd İnâyet", a.e., IX/3-4 (1362 hş./1983), s. 272-275; Ahmed Ashraf, "Hamîd Enayat (1932-1982)", *Ir.S*, XVI/1-2, (1983), s. 91-94; a.mlf., "Enayat", *Elr*, VIII, 429; Bahman Roshan, "Scholar, Theorist, Pioneer", *Arabia*, sy. 28, London 1983, s. 62-64.

ALİ KAYSARİ

İNÂYETULLAH HAN

(1888-1963)

Hindistan'da faaliyet gösteren hâksâr hareketinin kurucusu.

25 Ağustos 1888'de Lahor yakınlarındaki İçra (Ichhra) köyünde doğdu. Ataları Bâbürlüler sarayında yüksek mevkilerde görev yapmış olan bir aileye mensuptur. İnâyetullah Han lise öğrenimini Amritsar'da tamamladı. Pencap Üniversitesi'nde matematik eğitimi gördü. Daha sonra İngiltere'ye giderek öğrenimini Cambridge Üniversitesi'nde sürdürdü. Bu üniversitenin matematik, fizik ve Doğu dilleri bölümlerinden mezun oldu. 1913-1915 yılları arasında Peşâver'deki İslamia College'da müdürlük ve müdür yardımcılığı yaptı. 1917-1920 yıllarında hükümette eğitim ve emlak dairelerinde çalıştı. Ardından Peşâver'de bir okulun müdürlüğüne tayin edildiği de kısa bir süre sonra bu görevden ayrıldı. 1926'da Kahire'de toplanan Hilâfet Konferansı'na Hint müslümanlarının temsilcisi olarak katılan İnâyetullah Han konferansın ardından Avrupa seyahatine çıktı. 1931'de Hindistan'a döndü; hedefleri arasında müslümanlara sömürgecilikle bozulan statülerini tekrar kazandırma gayesi de bulunan "hâksâr" hareketini başlattı ve "meşriki" unvanıyla bu hareketin liderliğini üstlendi.

Hâksâr dinî değerleri ön planda tutan bir hareketti. Bu sebeple Allah'a inanan bütün din mensupları harekete katılabiliyordu. Hindistan dışındaki hâksâr mensupları arasında yahudi ve hıristiyanlar da bulunuyordu. Hâkî renkli elbise giyen ve yanlarında cihada hazır olduklarını sembolize eden "bîlçe" denilen küçük bir balta taşıyan hâksârlar kısa zamanda çoğaldı ve 1940'lara gelindiğinde sayıları 1,5 milyona ulaştı. Hâksâr hareketi başlangıçta şiddete ve silâhlı mücadeleye karşıydı. Ancak zamanla polisle aralarında çatışma çıktı. 1940'ta Lahor'da Pencap hükümet kuvvetleriyle bir çatışma esnasında camilere sığınan hâksârlara polis ateş açtı; birçoğu öldü, yüzlercesi de yaralandı. İnâyetullah Han bu olaydan dolayı hükümeti sert bir şekilde eleştirince hapse atıldı. Hâksâr hareketi bazı eyaletlerde yasa dışı ilân edildi. 1941'de hapiste açlık grevine başlayan İnâyetullah Han şartlı olarak serbest bırakıldı (Ocak 1942). Aralık 1942'de hâksâr hareketine konular yasaklar kaldırıldı. 1943'te hâksârların özel kıyafetlerini belli tören ve bayramlar dışında giymeleri yasaklandı.

İnâyetullah Han, 1934'te Lahor'da çıkarıldığı *el-İslâh* adlı derginin 1940'ta kapatılması üzerine 1943'te *el-Ekseriyyet* adıyla haftalık yeni bir dergi yayımlamaya başladı. Bu tarihten itibaren örgütün propagandasını içeren çok sayıda risâle neşretti. 1944'te Bâbü'n-nizâm adıyla hâksâr mücahidleri teşkilâtını kurdu. Ertesi yıl siyasi büro olarak faaliyet gösteren Bâbü's-siyâse adlı bir birim daha oluşturdu. 1947'de Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından gittikçe zayıflayan hâksâr hareketinin dağıldığını resmen ilân eden İnâyetullah Han Pakistan'da ikamet etmeye başladı. 1948'de kurduğu Muslim League adlı örgütten 1957'de düşüncelerinden dolayı ihraç edildi. 27 Ağustos 1963'te vefat etti.

İslâmiyet'in fitrat dini olduğu ilkesi üzerinde özellikle duran İnâyetullah, bu dinin "aşere-i mübeşşere" diye adlandırdığı on esas olduğunu söylemiş ve görüşlerini bu esaslar üzerinde temellendirmeye çalışmıştır. Bunlar ortak eylem, tek ümmet, emîre itaat, mal ile cihad, kılıç ve bedenle cihad, hicret, davranışlarda istikamet, ilim, güzel ahlâk ve âhirete imandır. İnâyetullah'ın Avrupa bilim ve felsefesinden geniş ölçüde etkilendiği, İslâmî birçok konuyu subjektif yorumlarla temellendirmeye çalıştığı, hadis rivayetini boş ve zararlı bir meşgale olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu yüzden bir kısım Hint ulemâsı tarafından şiddetle eleştirilmiş ve küfürle itham edilmiştir.

Eserleri. 1. Tezkire. İnâyetullah'ın Kur'an'a dair on cilt olarak yazmayı tasarladığı eserin ilk cildir (Amritsar 1924; Lahor, ts.). Kendisi bu eserin hâksârların kutsal kitabı olduğunu söyler. Kitap, İnâyetullah'ın düşüncelerine Kur'an'dan des-

tek arama çalışması olarak değerlendirilebilir. 2. *Tekmile*. Kur'an'la ilgili bazı konulara dair yorumları ihtiva eder (Lahor 1380). 3. *Hadîşü'l-Kur'ân*. Eserde insanın tekâmülü, Kur'an'ın bilime verdiği yüksek değer vb. konular işlenmektedir. *İşârât ve Armağân-ı Hakîm* adlı iki çalışması daha bulunan İnâyetullah'ın eserleri, düşüncelerine karşı çok sert muhalefet yapıldığından basılmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. M. S. Baljon, *Modern Muslim Koran Interpretation (1880-1960)*, Leiden 1968, s. 10-13; a.m.f., "Khaksâr", *EP* (Ing.), IV, 916; Shan Muhammad, *Khaksar Movement in India*, Delhi 1973; W. C. Smith, *Modern Islam in India*, New Delhi 1979, s. 283-299; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 239-240; H. L. Seth, *The Khaksar Movement*, Delhi 1985; Abdülhamit Bırsık, *Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehli Kur'an Ekolü* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 340-350; Y. B. Mathur, "Khaksâr Movement", *Studies in Islam*, VI/1, New Delhi 1969, s. 27-62; Haşmet Ali, "İnâyetullah Hân el-Meşriki", *UDMI*, XIV/2, s. 302-304.

🕌 RIZA KURTULUŞ

İNBA

(الإنباء)

Hadisin icâzet yoluyla rivayet edildiğini göstermek için kullanılan terim.

Sözlükte "haber vermek" anlamındaki **nebe**' kökünden türeyen kelime, terim olarak genellikle râvinin hadisi hocasından icâzet yoluyla aldığını ifade eder. Hocadan hadisi tek başına alan kimse onu rivayet ederken (edâ) müfred sîgasıyla "enbeenî", başkalarıyla birlikte alan kimse de çoğul şekliyle "enbeenâ" diye edâ eder. "Nebbeenâ" da "enbeenâ" gibidir.

Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın verdiği bilgiye göre İbn Cüreyc, sözü edilen sîgayı kıraat yoluyla aldığı hadislerin rivayetinde kullanmış olup edâ sîgalarının seçiminde titiz davranmayan bazı muhaddislere göre bu sîga ile semâ ve kıraat metodlarını ifade etmek mümkündür. Hatta Kâdî İyâz, bu hususta âlimler arasında ittifak bulunduğu yolundaki rivayetlerin doğru olmadığını söyler. Nitekim İbnü's-Salâh, râvinin edâ esnasında dilediği sîgayı kullanmayacağı ve hadisi hocasından aldığı metodu gösteren sîga ile rivayet etmesinin uygun olacağı görüşündedir. İlk dönemlerde de yaygın olmamakla birlikte Şu'be b. Haccâc ve Şuayb b. Ebû Hamza gibi âlimlere göre söz konusu sîga icâzet yoluyla alınan hadislerin edâsını ifade etmiş, bu görüş zamanla yaygınlaşarak genellikle icâzet yoluyla alınan hadisler için kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 1190; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfîz et-Ticânî), Kahire 1972, s. 415, 416, 432; Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 69, 71, 128; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadîs*, s. 171-173; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VI, 330; VII, 190; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehâb Abdüllatif), Kahire 1379/1959, s. 239, 275; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 76; 311-312.

🕌 MÜCTEBA UĞUR

İNBAHÜ'r-RUVÂT

(إنباه الرواة)

İbnü'l-Kıftî'nin

(ö. 646/1248)

Arap dili ve edebiyatı müelliflerine dair ansiklopedik eseri.

Tam adı *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât* olan eserin adını müellif bir başka kitabında (*İhbârü'l-ulemâ'*, s. 113) *Kitâbü'n-Nühât* olarak zikretmiştir. Eserin adı *Ahbârü'n-nühât* (Yâkût, XII, 46), *Târîhu'n-nühât* (Süyûtî, II, 212) olarak da kaydedilmektedir. Kitabın telif tarihi kesin biçimde bilinmemekteyse de Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) zikrettiğine göre onun vefatından önce yazılmış olmalıdır. Alfabetik düzenlenen eserde, esas itibarıyla Hz. Ali'den başlayıp nahiv ilminin kurucusu kabul edilen Ebü'l-Esved ed-Düelî ve ondan sonra VII. (XIII.) yüzyılın ortalarına kadar nahiv ve lugat konularında kitap yazan, ders veren ve bu alanlarda rivayetleri bulunan kişilerin biyografileri yer almakla birlikte kıraat, fiqh, hadis, kelâm, tasavvuf, aruz, tarih ve astronomi-astroloji âlimleriyle edip, kâ-

İnbâhü'r-ruvât' in II. cildinin 4. cüzünün ilk iki sayfası (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1382)